

GERT HEKMA

Heteromannelijkheid

Ik ben geen groot bewonderaar van de dichter P.C. Boutens. Zijn taal is me te barok, te ouderwets. Maar enkele regels van hem zijn me altijd bijgebleven. De *Strofen en andere verzen uit de nalatenschap van Andries de Hoghe (1919)* kon hij in zijn tijd moeilijk onder eigen naam laten verschijnen omdat het homogedichten waren. Daarom koos hij de omweg van het zogenaamd bezorgen van ongepubliceerd werk van een te vroeg gestorven jonge dichter. De negende strofe beschrijft de kwellingen van het homo bestaan in schrille termen:

Daar is niet één die eenzaam gaat als ik,
en geen der andren draagt zijn harts geheim-

Woorden als 'eenzaamheid' en 'masker' waren toentertijd codewoorden voor homoseksualiteit. Afgedreven van moeder en moedertaal voelt de hoofdpersoon zich een vreemde in het gewoel 'van dit ontelbaar levendschoone volk'. Wanneer hij zich richt tot de anderen

keert het vreemd woord in ledige echo weder,
ijdel en dood zoodra zijn mond het sprak-:

En dan komen de zinnen die mij zo intrigeren:

maar als mijn schuwe groet hun nadertreedt,
en van hun lippen ruischt het helder antwoord,
dan voel ik hoe ik nimmer halen zal
den simplen aanslag van dien heemschen toon

Helder, simpel en huiselijk is het antwoord van de heteroman op de ijdele vraag van de verlegen homo die er niet in slaagt de kloof te overbruggen die er tussen hen bestaat. De homo kan zelfs niet als dichter die zijn taal beheerst de woorden vinden om contact te leggen met de hetero. Het aannemen van een gender- en seksuele rol mag volgens de butlerianen een kwestie van imitatie en herhaalde performance zijn, maar de dichter faalt hopeloos in het *halen van de simpele aanslag van die heemse toon*. Hij zou de mannelijkheid dolgraag willen imiteren, maar het lukt gewoon niet.

De kern van het onbegrip en de afstand is de vanzelfsprekendheid van de heteroseksuele mannelijkheid waar de homoman tegenop loopt. Homomannen mogen nog zo pochen op hun masculiniteit, voor hen blijft de opgelegde, vaak ook nagestreefde

genderrol uitheems. Als ze niet al zelf twijfelen aan hun mannelijkheid, dan doen andere mannen het wel. Een homo kan dagelijks op de sportschool trainen en stevig in de spieren zitten, vloeken als de duivel, op de grond spugen, altijd zullen de anderen wel dat ene vlekje vinden dat onverbiddeijk naar zijn nicherigheid verwijst: een slap handje, een uitheemse toon, een blik die te lang op de verkeerde plek blijft rusten, de afwezigheid van een vriendin, een gevoel voor stijl of gemak in de omgang met vrouwen. Wie kent niet deze onnozele kenmerken van het mietje? Boutens leed eronder en eindigde de negende strofe zoals ze begon, met de eenzaamheid, op naam van de jong gestorven dichter.

In het systeem van gender en seksualiteit is sinds de tijd van Boutens wel iets veranderd, maar niet de grondtoon. Vanuit het mannelijk perspectief blijven er twee exemplarische abjecte posities. Naast de slet voor vrouwen die zin in seks hebben en niet in het tuig van de seksedichotomie meelopen, zijn er aan de mannenkant de nichten die eisen van mannelijkheid gewild of ongewild negeren of trotseren. In een systeem dat nicherigheid en sletterigheid afwijst, moeten homo's het nodige werk verzetten om niet voor nicht te worden aangezien en vrouwen om de rol van slet of hoer te vermijden. Hun omgeving molt ze tot mannen en moeders. Voor homo's is niet het naspelen van mannelijkheid een tweede natuur geworden, maar de inspanning om te bewijzen dat ze niet onmanlijk zijn. De taboes op homofilie (homovriendschap, homohuwelijk) mogen afgezwakt zijn, die op homoseks en op nicherigheid leven onverminderd voort, ook onder homo's. Er zijn weinig homo's die ongeremd de nicht uithangen. In de Nederlandse samenleving die zo 'open' is geworden over homoseksualiteit, is acceptatie gaan betekenen dat je wel homo mag zijn maar geen nicherigheid mag laten zien – en dat vinden ook de meeste homo's die vooral 'gewoon normaal' willen zijn (Keuzenkamp 2006).

Behoudende versus links-libertijnse emancipatie

Een grondige kritiek op mannelijkheid is niet alleen voor homo's relevant. Ook het feminisme dat zich verzet tegen gangbare noties van vrouwelijkheid doet er goed aan noties van mannelijkheid te kritiseren. Net als 'heteroseksualiteit' en 'homoseksualiteit' functioneren 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' als een vastliggende tweedeling die een verdere gender- en seksuele differentiatie in de weg staat. Vooral de seksuele differentiatie krijgt binnen genderstudies vooralsnog te weinig aandacht. Zo krijgt de mannelijkheid van mannen alle aandacht in een tijdschrift als *Men and Masculinities*, maar hun seksuele gedrag weinig. Aan de vrouwenkant heeft de mannelijkheid van de *transgender* en de pot (*butch*) weliswaar aandacht gekregen¹, de slet – die als tegenpool fungeert van de trut die seksueel trouw is en zich in 'liefde' bindt aan een heteroman – blijft een marginaal thema. Sterker nog, seksueel plezier staat onder feministen steeds vaker in een kwaad daglicht. Sinds de 'seksuele revolutie'² is de erotische vrijheid alleen maar afgenomen, mede door een monstercoalitie van behoudende feministen als Andrea Dworkin met republikeinen als Reagan.

In de Verenigde Staten en ook in Nederland woedden in de jaren tachtig *sex wars* waarin links-libertijnse feministen zoals Gayle Rubin het opnamen voor het seksuele plezier tegen meer behoudende feministen als Dworkin die het juist wilden verbieden. De eerste groep vocht voor lesbiennes, *transgenders*, hoeren, sadomasochisme en porno terwijl de andere groep zich ertegen verzette. De laatsten verweten de eersten dat ze de mannen in hun seksuele gedrag imiteerden. Die repliceerden op hun beurt dat seksueel plezier niet aan mannen was voorbehouden (Duggan en Hunter 1995). In Zweden heeft een sociaal-democratische variant van het behoudende feminisme gezegevierd en is alle prostitutie verboden net als (semi)publieke homoseks. Goede seks is brave seks onder volwassenen. Ze zijn er bezig mannen en sletten te temmen en streven het ideaal van Friedrich Engels na dat net als vrouwen ook mannen (serieel) monogaam moeten worden (Kulick 2005). Castratielust als antwoord op penisnijd? Het behoudende feminisme blijft in ieder geval een fundamenteel verschil zien tussen mannen en vrouwen en opteert voor een vrouwelijk, tamelijk seksloos perspectief, terwijl de libertijnen het sekseverschil willen doorbreken – juist op seksueel gebied.

Aan het eind van de negentiende eeuw gingen christenen, socialisten en feministen een onzalige coalitie aan in een strijd die zich eerst tegen prostitutie keerde en vervolgens tegen seksuele variatie (De Vries 1997). Aan het begin van de eenentwintigste eeuw zegevierde eenzelfde coalitie in Zweden en nu zien we een vergelijkbare ontwikkeling in Nederland waar Balkenende en Bos in koor het gezin prijzen. Lodewijk Asscher en Baukje Prins (2006) strijden allebei tegen de prostitutie – omdat er zoveel geweld in de hoerenwereld bestaat. Het toont hun blindheid voor het geweld dat ingezet wordt om van meisjes moeders en madonna's te maken. Zelfs in een beschaafd land als Nederland waar vrouwenbesnijdenis en eerwraak alleen bekend zijn als import uit den vreemde, bestaat waarschijnlijk duizend maal meer geweld in de gezinssfeer dan in de hoerenwereld.

De positie van libertijnse feministen die prostitutie verdedigen, is niet dat geweld in de hoerensector niet bestreden moet worden en ook niet dat we moeten kiezen voor slet of trut, maar dat in een vrije samenleving beide posities een eigen plaats verdienen. Net zoals de nicht en de heteroman. Niet voor niks belichamen slet en nicht seksueel plezier en vrijheid van doen en denken tegenover de traditionele man die voor seksuele hypocrisie en machtsmisbruik staat.

In deze strijd laten de mannen zich niet zo horen. Traditionele mannen van de religieuze soort zijn blij met de behoudende feministen, de ouderwetse hoerenlopers reflecteren hun gedrag zelden, de mannenbeweging en haar sociaal-democratische navolgers bekennen braaf schuld aan het 'verkeerde' gedrag van mannen maar henzelf zou geen blaam treffen. Het zijn vooral homomannen die het erotisch plezier verdedigen. Om meer mannen bij de strijd om seksuele vrijheid te betrekken is een transformatie van mannelijkheid die niet steriliseert maar het seksuele zelfbewustzijn van mannen activeert, cruciaal. Heteromannen praten vaak stoer over seks, maar zelden serieus. Ze kunnen seksuele bravoure tonen, homoseks en nichterigheid spelen maar mogen het vooral niet belichamen. Mannelijkheid is een dwangbuis van uitingen en

gedragingen die aangeleerd en afgedwongen zijn. Het is een schoolvoorbeeld van Foucaults disciplinerende.

Het spoor van mannelijkheid

Heteromannen betalen een hoge prijs voor hun dominante positie. Onderzoekers van mannelijkheid zoals Michael Kimmel, Robert Connell en Pierre Bourdieu hebben geconstateerd dat een radicale afwijzing van vrouwelijkheid en uitoefening van geweld ingebakken zitten in het man-worden. Het zijn meestal mannen die seksueel en fysiek geweld gebruiken tegen elkaar en tegen vrouwen en daarmee hun mannelijkheid bewijzen.³ Dit roept de vraag op waarom nieuwe generaties zulk destructief en asociaal gedrag blijven leren; waarom een samenleving die zich om haar vrijheid prijst, blijft doorgaan jongens in een genderkeurslijf te dwingen. Het is zeker geen biologische aanleg als we bedenken welke grote investeringen er in dat gedrag worden gedaan in families, op sportclubs, scholen en het werk. Ook het bestaan van mannen die geen zin hebben in de hegemoniale mannelijkheid of niet aan de eisen ervan willen voldoen pleit tegen deze naturalisatie.

Hoe mannelijkheid aangeleerd en afgedwongen wordt, behoeft nauwelijks uitleg (en ook niet hoe vaak het misgaat). In de sport is winnen een bewijs van mannelijkheid en wie toch verliest – en dat zijn uiteindelijk de meeste mannen – ‘moet het nemen als een man’. Onmannelijk gedrag wordt beantwoord met de oproep ‘een goede jongen’ of ‘een echte man’ te zijn, met de dwingende aanbeveling je niet te gedragen als een ‘meid’. Woorden als cool, stoer en tof duiden het omgekeerde aan. Er zijn duizenden manieren om te bewijzen dat je (g)een man bent, in taal, kleding, gedrag, habitus. Huishoudelijk werk en zorg passen slecht bij mannelijkheid. Vooral op heteroseksueel gebied liggen er veel kansen om mannelijkheid te onderstrepen. Deze uitingen zijn onderhevig aan veranderingen en gebonden aan sociale contexten als klasse en herkomst. Naar de hoeren gaan is minder vanzelfsprekend geworden als bewijs van mannelijkheid. De ruwheid van arbeiders die vrouwen nafluiten of van Marokkaanse jongens die homo’s uitschelden, past niet bij andere groepen. Mannelijkheid evolueert en mannen nemen meer vrouwelijke kenmerken en bezigheden over zoals oorkingen, gebruik van cosmetica, koken, kindverzorging. Toch heeft de opkomst van de ‘zachtere’ metroseksueel het spoor van de mannelijkheid verlegd, niet afgebroken. Mannen zijn misschien meer getemd, niet bevrijd. Tevens versmalen de marges van de mannelijkheid: overdreven machogedrag wordt net als nictigheid afgewezen.

Het zijn niet de nicten die bevrijd zouden moeten worden van de mannelijkheidsdwang. Zij gedragen zich al veel losser ten opzichte van de norm – in een homohuishouden worden ook ‘vrouwelijke’ zorgtaken vervuld. Het zijn de heteromannen die uit hun dwangbuis moeten stappen. Dit betekent niet dat mannen en vrouwen dicht bij elkaar dienen te komen op het gebied van genderrollen. Het gaat eerder om de erkenning van een grote diversiteit aan seksuele en genderuitingen die alle ruimte

verdienen. Dat is niet het bevorderen van de vrouwelijke touch in mannen of hen meer in het huishouden laten doen. Veel belangrijker is de promotie van onmannelijkheid als houding en gedrag voorbij de traditionele sekse-uitingen, liefst als weigering van restrictieve genderpatronen. Het gaat om de fysieke en mentale vrijheid om elke vorm van gender en seksualiteit te belichamen of uit te dragen. Het woord onmannelijkheid is een derde term naast mannelijk- en vrouwelijkheid en staat als zodanig voor een ontsnappingsroute uit de gender- (en seksuele) dichotomie. Het klinkt utopisch en dat is het ook in deze tijd waarin diversiteit vaak wordt bezongen maar zelden gerealiseerd.

In de kringen van het internettijdschrift *Waterstof* valt een roep om paternalisme te horen. Het lijkt me precies het verkeerde begrip voor de sociale emancipatie die in Nederland nodig is op gendergebied. Essentieel lijkt mij een grondige destructie van mannelijkheid en paternalisme – een bevrijding uit traditionele, dwingende genderrollen vooral voor jongens en mannen (vrouwen hebben zich net als homomannen daarvan iets meer los gezongen). Geen paternalisme is nodig, maar het lichamenlijk en intellectueel activeren en seksueel zelfbewust maken van jongens en hun nieuwsgierigheid naar de ander stimuleren. Hen aanmoedigen tot creatieve zelfsturing en geen vaderlijke dwangsturing. Seks kan daarbij een belangrijk middel zijn omdat erotiek voedsel voor het denken is en begrip van zelf en ander bevordert. Afscheid nemen van traditionele gender- en seksuele uitingen betekent niet het afschaffen van categorieën want er zijn juist meer begrippen gewenst zoals voor alle transgender en seksuele variaties. ‘Man’ en ‘vrouw’, ‘homo’ en ‘hetero’ zijn onbeholpen begrippen om het leven mee aan te gaan.

Juist bij mensen die hun eigen vrijheid op gender- en seksueel gebied kennen, is de kans veel groter dat zij de vrijheid van anderen, ook in breder verband, respecteren. Gender- en seksuele uitingen zijn een centraal thema bij menselijke identificaties en de onvrijheid die daarin nog steeds bestaat, laat overal diepe sporen na. Daarom zou het aanpakken van deze thematiek wel eens resultaten kunnen genereren die elders moeilijker te realiseren zijn. Nu bestaat op seksueel terrein vooral afkeer van allerlei subgroepen, zoals nichten en sletten. Wanneer een seksueel basisprincipe als nieuwsgierigheid meer ontwikkeld wordt, kan dat de sociale cohesie ten goede komen. De overheid investeert graag in muziek en sport en in de heilige drie-eenheid van arbeid, onderwijs en huisvesting om de samenleving bij elkaar te houden. Er bestaan goede redenen om een gunstiger resultaat te verwachten van een investering in gender en seksualiteit omdat die thema's zoveel intiemer en diepgaander zijn dan arbeid of sport. De twintigste eeuw was het tijdperk van vrouwen- en homo-emancipatie. Die emancipatie was onvolkomen omdat mannen en hetero's onvoldoende zijn meege-moderniseerd. Het zou een hele vooruitgang zijn wanneer in de eenentwintigste eeuw de uitgewoonde tegenstelling tussen beide seksen en seksualiteiten wordt opgeblazen. Zodat de homogedichten van Boutens onbegrijpelijk worden voor een nieuwe generatie.

Noten

- 1 Vgl. de lezing van Maaïke Meijer de Mosse (21 september 2006): *Leve de penis-tijd. Mannelijkheidscomplexen bij lesbo's en andere mensen*.
- 2 Zie de verhelderende studie voor Frankrijk van Iacub en Maniglier (2005).
- 3 Vrouwen die geweld gebruiken, worden

al snel als mannelijk of gender-bender getypeerd, zie b.v. Duggan (2000). Cameron en Frazer (1987), die moordlust liefst helemaal aan mannen willen toeschrijven, komen tot de voor hen onthutsende ontdekking dat veel vrouwen gefascineerd zijn door true crime-berichten.

Literatuur

- Bourdieu, P. (1998) *La domination masculine*. Parijs, Seuil.
- Boutens, P.C. (1983) *Strofen en andere verzen uit de nalatenschap van Andries de Hoghe*. Amsterdam, Atheneum, Polak & Van Genneep (eerste druk 1919).
- Cameron, D. en E. Frazer (1987) *The lust to kill*. Cambridge, Polity.
- Connell, R.W. (1995) *Masculinities*. Oxford, Polity Press.
- Duggan, L. (2000) *Sapphic slashers. Sex, violence and American modernity*. Durham, Duke University Press.
- Hunter, N.D. (1995) *Sex wars. Sexual dissent and political culture*. New York, Routledge.
- Iacub, M. en P. Maniglier (2005) *Antimanuel d'éducation sexuelle*. Rosny, Breal.
- Keuzenkamp, S. (2006) *Homo-Rapport*. Den Haag, SCP.
- Kimmel, M., J. Hearn en R.W. Connell (red.) (2004) *Handbook of studies on men and masculinities*. Londen, Sage.
- Kulick, D. (2005) Four hundred thousand Swedish perverts. *GLQ* 11:2, pp. 205-235.
- Prins, B. (2006) *Meelevend wantrouwen. Over paternalisme, prostitutie en pornografie*. Waterstof 12 (17 maart).
- Vries, P. de (1997) *Kuisheid voor mannen, vrijheid voor vrouwen. De reglementering en bestrijding van prostitutie in Nederland, 1850-1911*. Hilversum, Verloren.